

Стефан В. Мандић¹
Универзитет у Београду,
Филозофски факултет,
Одељење за социологију
Београд (Србија)

316.42(049.32)

330.85(049.32)

Приказ

Примљен 23/03/2026

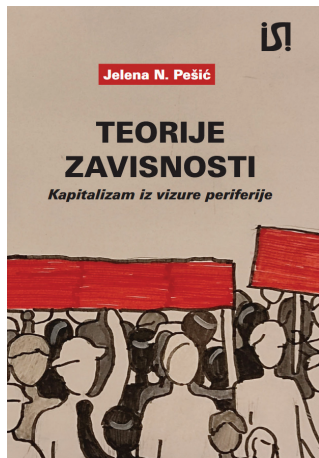
Прихваћен 15/05/2026

doi: [10.5937/socpreg60-65965](https://doi.org/10.5937/socpreg60-65965)

ТЕОРИЈЕ ЗАВИСНОСТИ

Јелена Пешић: *Теорије зависности: Капитализам из визуре периферије*, Београд, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2025, 203 стр.

Књига проф. др Јелене Пешић *Теорије зависности: Капитализам из визуре периферије* представља значајан допринос економској социологији, историјској социологији и социологији промена. Научна релевантност књиге је у томе што домаћој јавности даје први свеобухватни приказ теорија зависности. Она нуди важан теоријски

ослонац за разумевање положаја балканских полупериферних земаља попут Србије (европска периферија) и наставља традицију домаћег историјско-структуралног приступа (Antonić, 1995; Lazić, 2025 [1977]). У књизи је дат систематичан приказ теорија зависности, које су свој врхунац доживеле између педесетих и седамдесетих година 20. века у Латинској Америци, а из којих се касније развила светско-системска теорија. Дело је изузетно актуелно, јер настаје у доба кризе неолибералног поретка и реструктурирања глобалног капитализма, и може дати битне теоријске основе за разумевање савремених друштвених процеса.

Ауторка истиче да је књига „настала из потребе да се сажето прикажу основне идеје, теоријски узор и кључни мислиоци који су обликовали приступе зависности“ (стр. 9). Затим, приказује различите класификације теорија зависности и одређења појма зависности са циљем да дефинише теорије зависности. Кроз анализу ових схватања она поставља темељ за разумевање основног питања којим се ове теорије баве: Да ли је (под/не)развијеност одређених земаља у функцији развијености других? У поглављу о историјском контексту,

¹ stefan.mandic@f.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0003-4531-4436>

ауторка као битан узрок настанка теорија зависности издваја специфичности земаља Латинске Америке које су након периода колонијализма стекле политичку, али не и суштинску економску независност. Једнако важан разлог јесте и критички одговор теоријама модернизације које занемарују утицај екстерних фактора на развој и по којима је за успешан развој сиромашних земаља довољно превазилажење економског традиционализма, прихватање културе развијених и интерни развој модерних културних и институционалних образаца.

У поглављу о теоријском наслеђу ауторка истражује идејне корене теорија зависности. Најпре темељно обрађује Марксове (Karl Marx) поставке, важне за теорију зависности, попут теорије вишка вредности, теорија опадајуће профитне стопе, схватања смене друштвено-економских формација и одређења капиталистичког начина производње. Посебно је значајна анализа еволуције Марксовог односа према колонизацији од става да је она неморална али неопходна за ширење капитализма, до увида да дугорочно води неравномерном развоју. Део о Марксу ауторка завршава закључком да он није развио посебну теорију империјализма. Потом, разматра различите целовите теорије империјализма. Прво анализира либералну теорију Џона Хобсона (John Hobson), према којој се, услед кризе недовољне потрошње у монополистичком капитализму, вишак капитала пласира кроз неповољне кредите у неразвијене земље, а након тога излаже становиште Розе Луксембург (Rosa Luxemburg) о империјализму као политичком изразу акумулације капитала, којем је неопходно ширење на некапиталистичка тржишта. Затим приказује становиште Рудолфа Хилфердинга (Rudolf Hilferding), према којем империјализам настаје удруживањем индустријског и банкарског капитала у финансијски капитал. Овај нови облик монополског капитала успоставља контролу над снажном империјалном државом и тежи извозу вишка капитала и експлоатацији јефтине радне снаге у неразвијеним подручјима.

Посебну пажњу ауторка посвећује Лењиновој (Vladimir Ilyich Lenin) теорији империјализма, за коју истиче да је основ концепције неједнаког развоја у теоријама зависности. За Лењина, империјализам представља крајњу фазу монополног капитализма у којој је доминантан финансијски капитал. Неравномерни развој, својствен империјализму, доводи до неуједначеног развоја привредних грана, различитих делова буржоазије и држава, па политички сукоби између империјалних сила постају неизбежни. Лењин закључује да ће се револуција догодити тамо где су противуречности неједнаког развоја најизраженије, у држави која је најслабија карика империјалних ланаца. Након Бухариновог (Nikolai Bukharin) становишта о утицају конкуренције различитих кластера монополског капитала у оквиру светског капитализма на повећање сукоба империјалних држава и пораста шовинизма, ауторка пажњу усмерава на Пола Барана (Paul A. Baran), који је, према ауторки, прва права претеча теорија зависности. Баран креативно интерпретира марксистичке концепте и уводи појам економског вишка. Он доказује да подразвијене земље економски вишак недовољно инвестирају у развој производног процеса, јер га присвајају, првенствено развијене земље, али и домаће компрадорске елите. Овај процес узрокује даљу репродукцију подразвијености сиромашних земаља.

У средишњем делу, ауторка теорије зависности дели на три основне групе (структуралистичка, радикална, реформистичка). Структуралистичку струју (Пребиш

[Raul Prebisch], Фуртадо [Celso Furtado], Сункел [Osvaldo Sunkel]) ауторка види као хетероген приступ који се према својим карактеристикама налази између радикалног и реформистичког. Овај приступ уводи дихотомију центар–периферија, према којој централне земље експлоатишу периферију кроз неједнаку размену, и Пребиш–Сингерову тезу о дугорочном паду цена сировина које су основ извоза периферије у односу на индустријске производе које извози центар. Као решење неповољног положаја периферије, структуралисти предлажу супституцију увоза путем царинске заштите и развој аутономне индустрије. Критикујући ове стратегије, Фуртадо уводи појам структурног дуализма, који указује на постојање и међусобну повезаност капиталистичких и некапиталистичких сектора унутар периферних друштава, и на то да супституција увоза у таквим условима не доноси развој већ репродукцију подразвијености и стагнацију.

Заговорници радикалног правца (Франк [Andre Gunder Frank], Дос Сантос [Theotonio dos Santos], Амин [Samir Amin]), који ауторка сматра најутицајнијим обликом теорија зависности, тврде да је развој периферије немогућ у оквиру капитализма. Франк формулише тезу о „развоју подразвијености“. Подразвијеност није почетно стање, већ производ укључивања земаља у подређени положај у оквиру капитализма. Штавише, најнеразвијенија подручја су она која су најчвршће повезана са метрополама. Капитализам је, према Франку, хијерархијски ланац експлоатације. У њему метрополе експлоатишу националне сателите (субметрополе), они регионалне центре, који затим експлоатишу локалне центре. Дос Сантос развија тезу о три историјска облика зависности: колонијални, финансијско-индустријски и „нови“ (технолошко-индустријски). Такође ствара, према ауторки, најпознатију дефиницију зависности као односа две земље у којем привреда једне земље зависи од експанзије и развоја друге. Амин истиче постојање две друштвено-економске формације у оквиру јединственог светског система: центар и периферија. Центар карактерише аутоцентрични развој у којем су домаћа тржишта довољна за стварање агрегатне тражње. Периферију пак карактерише екстровеерзни развој, обележен дезартикулацијом привредних сектора и зависношћу од извоза.

Реформистички правац (Фернандо Кардозо [Fernando Cardoso]), иако инспирисан марксизмом, према ауторки је у својој практичној економској политици либералан. Овај правац зависност не види као статично, искључиво споља наметнуто стање, већ као производ сложеног односа екстерних и интерних фактора. Кардозо инсистира на томе да се ефекти глобалног капитала увек манифестују преко унутрашњих друштвених снага (класе, држава, друштвени покрети) и да се сваки случај зависности мора проучавати у сопственом историјском контексту. Његов кључни допринос је концепт „удружено-зависног развоја“, према којем савез државе, домаћег и мултинационалног капитала може, под одређеним условима, довести до високих стопа раста, али на штету човека (репресија, неједнакост, експлоатација).

У закључку проф. др Јелена Пешић истиче да су теорије зависности, упркос бројним манама (произвољно тумачење марксизма, претерани фокус на размену, занемаривање експлоатације у производњи), значајно обогатиле друштвену мисао. Понудиле су перспективу „одоздо“, из угла сиромашних друштава, и показале да сиромаштво не зависи само од интерних већ и екстерних фактора. Оне су поставиле

темељ за настанак светско-системске теорије и указале на структуралне узроке глобалних неједнакости. Ова књига, изузетног квалитета и значаја, коју не би било могуће написати без теоријске проицљивости и дубинског познавања теорија друштвене промене, економије, историје и историјске социологије, показује да се домаћи историјско-структурални приступ креће у добром правцу.

Stefan V. Mandić²
University of Belgrade,
Faculty of Philosophy,
Department of Sociology
Belgrade (Serbia)

DEPENDENCY THEORIES

Jelena Pešić: *Dependency Theories: Capitalism from the Perspective of the Periphery*, Belgrade, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, 2025, 203 pp.

(Translation *In Extenso*)

The book by Professor Jelena Pešić, PhD, entitled “Dependency Theories: Capitalism from the Perspective of the Periphery”, represents a significant contribution to economic sociology, historical sociology, and the sociology of change. The scientific relevance of the book lies in the fact that it provides the domestic public with the first comprehensive overview of dependency theories. It offers an important theoretical foundation for understanding the position of the Balkan semi-peripheral countries like Serbia (the European periphery) and continues the tradition of the domestic historical-structural approach (Antonić, 1995; Lazić, 2025[1977]). The book provides a systematic account of dependency theories, which reached their peak in Latin America between the 1950s and 1970s, and from which the world-systems theory later developed. The work is of great contemporary relevance, as it emerges during a time of crisis in the neoliberal order and the restructuring of global capitalism, and it can provide essential theoretical bases for understanding contemporary social processes.

The author states that the book “arose from the need to concisely present the basic ideas, theoretical models, and key thinkers who shaped the approaches to dependency” (p. 9). Subsequently, she presents various classifications of dependency theories and definitions of the concept of dependency with the aim of defining dependency theories. Through an analysis of these perceptions, she lays the foundation for understanding the core question these theories address: Is the underdevelopment of certain countries a function of the development of others? In the chapter on the historical context, the author highlights the specific features of the Latin American countries, which, after the period of colonialism, gained political but not substantive economic independence, as a significant cause for the emergence of dependency theories. An equally important reason is the critical response to modernization theories, which neglect the influence of external factors on development and suggest that for the successful development of poor countries, it is sufficient to overcome

² stefan.mandic@f.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0003-4531-4436>

economic traditionalism, adopt the culture of developed nations, and internally develop modern cultural and institutional patterns.

In the chapter on theoretical heritage, the author explores the ideological roots of dependency theories. First, she thoroughly elaborates on Marx's concepts important for the dependency theory, such as the theory of surplus value, the theory of the falling rate of profit, the understanding of the succession of socio-economic formations, and the definition of the capitalist mode of production. Particularly significant is the analysis of the evolution of Marx's attitude towards colonization, from the view that it is immoral but necessary for the spread of capitalism, to the insight that it leads to uneven development in the long run. The author concludes the section on Marx by stating that Marx did not develop a separate theory of imperialism. Afterwards, the author discusses various comprehensive theories of imperialism. She first analyzes the liberal theory of John Hobson, according to which, due to the crisis of underconsumption in monopoly capitalism, surplus capital is placed in underdeveloped countries through unfavourable loans. Following this, she presents Rosa Luxemburg's standpoint on imperialism as the political expression of capital accumulation, which requires expansion into non-capitalist markets. Next, she presents the view of Rudolf Hilferding. According to Hilferding, imperialism arises from the merger of industrial and banking capital into finance capital. This new form of monopoly capital establishes control over a strong imperial state and tends towards exporting surplus capital and exploiting cheap labour in underdeveloped areas.

The author pays special attention to Vladimir Ilyich Lenin's theory of imperialism, which she emphasizes as the basis for the concept of unequal development in dependency theories. For Lenin, imperialism represents the highest stage of monopoly capitalism in which finance capital is dominant. The uneven development inherent to imperialism leads to the unequal development of economic branches, different segments of the bourgeoisie, and states, making political conflicts between imperial powers inevitable. Lenin concludes that revolution will occur where the contradictions of unequal development are most pronounced, in the state that is the weakest link in the imperialist chain. After presenting Bukharin's view on the impact of competition between different clusters of monopoly capital within world capitalism on increasing conflicts among imperial states and the rise of chauvinism, the author focuses on Paul A. Baran, who, according to her, is the first true precursor to dependency theories. Baran creatively interprets Marxist concepts and introduces the term "economic surplus". He demonstrates that underdeveloped countries underinvest their economic surplus in the development of the productive process because it is appropriated, primarily by developed countries, but also by domestic comprador elites. This process causes the further reproduction of underdevelopment in poor countries.

In the central part of the book, the author divides dependency theories into three main groups (structuralist, radical, reformist). According to the author, the structuralist group (Raul Prebisch, Celso Furtado, Osvaldo Sunkel) is a heterogeneous approach that, in its characteristics, lies between the radical and reformist ones. This approach introduces the centre-periphery dichotomy, according to which central countries exploit the periphery through unequal exchange and the Prebisch-Singer thesis on the long-term decline in prices of raw materials (the periphery's main exports) relative to industrial products exported by the centre. As a solution to the unfavourable position of the periphery, structuralists

propose import substitution through tariff protection and the development of autonomous industry. Criticizing these strategies, Furtado introduces the concept of structural dualism, which points to the existence and interconnection of capitalist and non-capitalist sectors within peripheral societies, and that, under such conditions, import substitution does not bring development, but rather the reproduction of underdevelopment and stagnation.

The radical group (Andre Gunder Frank, Theotonio dos Santos, Samir Amin) is, according to author, the most influential form of dependency theories. It argues that the development of the periphery is impossible within the framework of capitalism. Frank formulates the thesis of the “development of underdevelopment”. Underdevelopment is not an initial state, but rather the product of countries being integrated into a subordinate position within capitalism. Moreover, the most underdeveloped areas are those most tightly connected to the metropolises. For Frank, capitalism is a hierarchical chain of exploitation. In it, metropolises exploit national satellites (sub-metropolises), which then exploit regional centres, which in turn exploit local centres. Dos Santos develops the thesis of three historical forms of dependency: colonial, financial-industrial, and the “new” (technological-industrial) one. He also creates what the author considers the most famous definition of dependency: a relationship between two countries in which the economy of one country is dependent on the expansion and development of the other one. Amin highlights the existence of two socio-economic formations within a single world system: the centre and the periphery. The centre is characterized by autocentric development, where domestic markets are sufficient to generate aggregate demand. The periphery, on the other hand, is characterized by extraverted development, marked by the disarticulation of economic sectors and dependence on exports.

The reformist group (Fernando Cardoso) is, according to the author, although inspired by Marxism, liberal in its practical economic policies. This group does not see dependency as a static state imposed exclusively from the outside, but rather as the product of a complex relationship between external and internal factors. Cardoso insists that the effects of global capital are always manifested through internal social forces (classes, the state, social movements) and that each case of dependency must be studied in its own historical context. His key contribution is the concept of “associated-dependent development,” according to which an alliance between the state, domestic capital, and multinational capital can, under certain conditions, lead to high growth rates, but at a high human cost (repression, inequality, exploitation).

In her conclusion, Professor Jelena Pešić, PhD, emphasizes that despite numerous shortcomings (arbitrary interpretation of Marxism, excessive focus on exchange, neglect of exploitation in production), dependency theories have significantly enriched social thought. They offer a perspective “from below,” from the standpoint of poor societies, and demonstrate that poverty depends not only on internal but also on external factors. They have laid the foundation for the emergence of world-systems theory and pointed to the structural causes of global inequalities. This book, of exceptional quality and significance, which could not have been written without a theoretical insight and profound knowledge of theories of social change, economics, history, and historical sociology, shows that the domestic historical-structural approach is moving in a good direction.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Antonić, S. (1995). *Challenges of Historical Sociology*. Belgrade: Institute of Political Studies. [In Serbian]
- Pešić, J. (2025). *Dependency Theories, Capitalism from the Perspective of the Periphery*. Belgrade: Faculty of Philosophy, University of Belgrade. [In Serbian]
- Lazić, M. (2025 [1977]). *Social Changes in Ancient Peru: A Historical Investigation of the Principles of Economic Determinism in Inca Society*. Belgrade: Faculty of Philosophy, University of Belgrade. [In Serbian]